

ARTEFAKTY W MIEJSCACH PAMIĘCI - KWESTIA RESTITUCJI EKSPONATÓW MUZEALNYCH

*Artifacts in memorial places - the issue of restitution of
museum exhibits*

Anna Mazur*

SUMMARY: Dina Gottliebowa-Babbitt, commissioned by Dr. Mengele, created several portraits on which she depicted Roma. In 1963, they were bought by the Museum in Auschwitz, and six years later, the employees managed to find their author. Already during the first visit to the camp Dina Gottliebowa wanted to recover her watercolors. Then, over the following years, she fought for their recovery, which is now continued by her family. Another example of making a claim to the Museum in Auschwitz is the issue of returning a suitcase to a family that belonged to Pierre Levy. The matter was settled by a settlement. The article will be considered on whether the exhibits should be returned.

KEYWORDS: memorial places, restitution, memory, property, Auschwitz, watercolors, Dina Gottliebowa-Babbitt

Inter armae non silent Musae¹

1. Wstęp

W obozach koncentracyjnych toczyło się życie kulturalne – funkcjonowały biblioteki, muzea², orkiestry obozowe, więźniowie uprawiali sport, istniała działalność plastyczna³. Jak wskazuje Krzysztof Dunin-Wąsowicz⁴, hitlerowcy zezwalali na życie kulturalne z trzech powodów: propagandowych, ambicjonalnych oraz materialnych. Utalentowani więźniowie byli zatrudniani do malowania obrazów, które miały być sprezentowane rodzinom hitlerowców. Zlecano im tworzenie wyrobów rzemiosła artystycznego, dekorowanie mieszkań. Często obok pracy legalnej, więźniowie tworzyli dzieła, na których utrwalali swój ciężki los – prześladowania, brutalne traktowanie. Duża część nielegalnych dzieł została zniszczona od razu po stworzeniu, ze strachu przed odnalezieniem ich przez hitlerowców. Część udało się zabezpieczyć po drugiej stronie drutów, dzięki czemu można je oglądać do dziś. Po wielu latach od zakończenia wojny, byli więźniowie i ich rodziny zaczęli występować z roszczeniami o zwrot powstałych w obozach

---

* Anna Mazur, Faculty of Law and Administration, Jagiellonian University in Kraków
<https://orcid.org/0000-0001-9327-6361>

1 W czasie wojny Muzy nie milczą [tł. Autorka].

2 Od lutego 1941 roku muzeum istniało w obozie w Auschwitz. Pokazywano w nim głównie przedmioty kultu religijnego, a eksponaty pochodziły z przedmiotów odebranych więźniom przywiezionym do obozu.

3 Talent plastyczny więźniów został wykorzystany podczas operacji „Bernhard”, której celem była destabilizacja brytyjskiej gospodarki, poprzez wypuszczenie na rynek sfalszowanych funtów wyprodukowanych w obozie Sachsenhausen.

4 *Inter armae non silent Musae. Wojna i kultura 1939-1945*, red. C. Madejczyk, Warszawa 1982, s. 231.

dzieł lub przedmiotów, które przetrwały w muzealnych magazynach. Kwestia własności akwarel namalowanych w obozie w Auschwitz stała się bardzo głośna za sprawą roszczeń Diny Gottliebovej-Babbitt, która na zlecenie dr Mengele tworzyła portrety Romów. Czy możliwy jest zwrot eksponatów znajdujących się w muzeach upamiętniających miejsca zagłady, czy stanowią one element dziedzictwa, którego integralności należy bronić?

2. Historia Diny Gottliebovej-Babbitt

30 maja 1943 roku⁵ Josef Mengele, nazywany Aniołem Śmierci, rozpoczął swoją służbę w „obozie cygańskim”, czyli Zigeunerlager, który został utworzony w ramach Obozu w Auschwitz. Początkowo Romowie cieszyli się pewnymi przywilejami, które były im stopniowo odbierane i zakończyły się całkowitą eksterminacją 1 sierpnia 1944 roku⁶. Mengele przeprowadzał liczne „eksperymenty” na romskich bliźniętach i chorych na raka wodnego.

To właśnie do sporządzania portretów Romów, doktor Mengele zatrudniał utalentowanych plastycznie więźniów. Jednym z nich była Dina Gottliebova, która została przywieziona w 1943 roku do KL Auschwitz w transporcie z Terezina⁷. Przed wojną studiowała na Akademii Sztuk Pięknych w Pradze. W obozie odkryto jej talent i zlecono jej m.in. namalowanie rysunków w baraku dziecięcym. Gdy zapytała dzieci, co chciałyby zobaczyć na ścianie, poprosiły one o Królową Śnieżkę i siedmiu Krasnoludków⁸. Hitlerowcy zlecali jej malowanie akwareli, które prezentowali później swoim rodzinom i znajomym.

Znajdując zatrudnienie u doktora Mengele, musiała malować portrety Romów. Pierwszą modelkę Dina wybrała sama – była to młoda, piękna dziewczyna o imieniu Celina⁹. Kolejni więźniowie byli jej wskazywani przez Mengele. Portrety miały stanowić dokumentację w badaniach nad nazistowską teorią ras¹⁰. Dina Gottliebova zdawała sobie sprawę, że gdyby nie możliwość tworzenia portretów, ona i jej mama nie przeżyłyby obozu¹¹. Dina cieszyła się sympatią ze strony Mengele, który pewnego dnia, poczęstował ją ciastkami i dał jej papierosy¹², a kilka dni później poprosił ją o namalowanie swojego portretu. Gottliebova wspominała, że

---

5 U. Vöklein, *Josef Mengele – doktor z Auschwitz*, Warszawa 2011, s. 113.

6 *Ibidem*, s. 123.

7 Numer obozowy Diny Gottliebovej to 61016.

8 Story 39 of 70 Stories of Auschwitz: Dina Gottliebova <https://www.youtube.com/watch?v=7M3Ea6fTM6A> (on-line: 15.01.2018).

9 http://auschwitz.org/gfx/auschwitz/_thumbs/pl/defaultgalerie/1008/6/1/20080605_1218558624_cyganie_1,oHuCn6impHCVqcKHZpY.jpg.

10 She was forced to paint in Auschwitz. Now her family wants the art. Back <https://www.jweekly.com/2017/08/15/auschwitz-forced-paint-now-family-wants-art-returned/> (on-line: 02.02.2018).

11 Dina Gottliebova Babbitt dies at 86; Auschwitz survivor fought to regain portraits she painted there <http://www.latimes.com/nation/la-me-dina-babbitt1-2009aug01-story.html> (on-line: 05.02.2018).

12 Minuta 30:25 Story 39 of 70 Stories of Auschwitz: Dina Gottliebova – Testimony Part 2 <https://www.youtube.com/watch?v=e85gLhT5c2A>

malując portret zobaczyła, że oczy Mengele były martwe¹³.

Po wyzwoleniu obozu, Dina wzięła udział w marszu śmierci i znalazła się później w Paryżu, skąd wyjechała do Stanów Zjednoczonych. W USA znalazła pracę w wytwórni Walta Disneya. Wyjeżdżając z Europy, musiała zacząć życie od nowa – nie przetrwały żadne pamiątki rodzinne, zdjęcia. O istnieniu akwarel malowanych przez nią w Auschwitz Dina dowiedziała się dopiero w latach 70. XX wieku¹⁴.

Obrazy w Muzeum w Auschwitz znalazły się w 1963 roku. Zostały one zakupione od byłej więźniarki, węgierskiej żydówki – Ewy Krcz. Współwięzień wzruszony tym, że Ewa została adoptowana przez polską rodzinę, podarował im sześć akwareli autorstwa Gottliebovej (siódma została nabyta od innego więźnia w 1977 roku). Po sześciu latach od nabycia portretów, pracownikom Muzeum udało się ustalić ich autorstwo. Skontaktowali się z panią Gottliebovą-Babbitt, która w 1973 roku odwiedziła Muzeum w Auschwitz. Na miejscu złożyła świadectwo, na koniec którego powiedziała, że: „Byłabym wdzięczna za udostępnienie mi fotografii portretów cygańskich, które w oryginale posiada Muzeum”¹⁵. Pewne wątpliwości co do przedstawienia takiego stanowiska przez Panią Gottliebovą budzi fakt, że do Muzeum przybyła ona z walizką na swoje akwarele. Zatem można się domyślać, że już wtedy pragnęła je odzyskać. Pani Gottliebova po swojej wizycie zerwała kontakt z Muzeum w Auschwitz, nie odpowiadała na przesyłaną korespondencję.

Kolejne próby odzyskania akwarel Dina Gottliebova podejmowała w latach 90. XX wieku, angażując w swoją walkę Międzynarodową Radę Żydowską oraz amerykański Kongres. 15 maja 1999 roku przybyła do Muzeum w Auschwitz w towarzystwie córki, adwokata i ekipy telewizyjnej domagając się zwrotu akwarel¹⁶. Muzeum potwierdziło wtedy swoje stanowisko o zdecydowanym sprzeciwie wobec możliwości zwrotu. Podobnie wypowiedziała się Centralna Rada Niemieckich Sinti i Romów. Dla Romów portrety te stanowią jedno z nielicznych świadectw dokonanej w KL Auschwitz zagłady Romów. W Kongresie przedstawicielka Partii Demokratycznej ze stanu Nevada Shelley Berkley rozpoczęła kampanię, mającą na celu wsparcie Pani Gottliebovej. Skutkowało to podjęciem rezolucji przez Senat (z kontrasygnatą Izby Reprezentantów) dnia 5 sierpnia 1999 roku. Zgodnie z nią, akwarele stanowiły własność Pani Gottliebovej, ponieważ zostały one stworzone przez „jej utalentowane dłonie”¹⁷. Co więcej, Senat twierdził, że pani Dina Babbitt ma moralne prawo do odzyskania obrazów i powinna je odzyskać tym bardziej, że nie są one wystawione publicznie. W rezolucji wezwano polski rząd oraz Muzeum w Auschwitz do zwrotu akwareli. Rezolucja Senatu nie była zgodna z obowiązującymi przepisami dotyczącymi prawa autorskiego. Regulacje te są ujednolicone na mocy międzynarodowych konwencji

13 L. Ostalowska, *Farby wodne*, Wołowiec 2011, s. 72.

14 Stanowisko Muzeum w sprawie portretów autorstwa Diny Gottliebovej z 19 sierpnia 1999 roku.

15 L. Ostalowska, *op.cit.*, s. 165.

16 Wizyta Diny Gottliebovej <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/wizyta-diny-gottliebovej,212.html> (on-line: 03.02.2018).

17 Congressional Record, V. 145, Pt. 14, August 4, 1999 to August 5, 1999, Westlaw.

i zgodnie z art. 12 ust. 1 prawa autorskiego¹⁸, dzieło wykonane w stosunku pracy stanowi własność pracodawcy. Ciężko stwierdzić, że Dina Gottliebova pozostawała w stosunku pracy z doktorem Mengele, jednakże prace były tworzone przez nią na jego polecenie, materiałami dostarczonymi przez niego, a co więcej, to on decydował co będą przedstawiać poszczególne akwarele. Zatem prawa autorskie majątkowe należały od zawsze do doktora Mengele, natomiast prawa autorskie osobiste do Diny Gottliebovej.

Międzynarodowa Rada Oświęcimska po raz kolejny na posiedzeniu, które odbyło się w dniach 10-11 września 2001 r. podkreśliła, że miejscem obrazów, które dokumentują zbrodnie hitlerowskie, powinno być Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu¹⁹. To samo stwierdziła Rada na posiedzeniu w dniach 15-16 czerwca 2009 roku²⁰. Kilka dni później, 29 czerwca 2009 roku, Dina Gottliebova zmarła. Dina Gottliebova często mówiła, że odzyskanie obrazów, które nazywała swoimi dziećmi, pomogłoby jej poradzić sobie z traumą związaną z pobytem w obozie zagłady²¹. Za granicą bardzo często słyszy się głosy, że zachowanie Polski w tej sprawie było niehumanitarne i niezgodne z prawami człowieka.

Sprawę zwrotu akwarel kontynuują dzieci Diny Gottliebovej²².

3. Rozważania o kwestii własności akwarel

Przez pierwsze lata powojenne byli więźniowie mogli odzyskać swoje przedmioty osobiste, wykupywano również masowo meble i urządzenia. Jednak na mocy art. 1 ustawy z dnia 2 lipca 1947 roku o upamiętnieniu męczeństwa Narodu Polskiego i innych Narodów w Oświęcimiu²³ tereny byłego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu wraz z wszelkimi znajdującymi się tam zabudowaniami i urządzeniami zachowuje się po wsze czasy jako Pomnik Męczeństwa Narodu Polskiego i innych Narodów. Od tej chwili wszelkie artefakty stały się własnością utworzonego na mocy art. 3 powyższej ustawy Muzeum. Jako organ opiniodawczy i doradczy w zakresie działalności Muzeum powołano do życia Radę Ochrony Pomników Męczeństwa, obecnie funkcjonującą pod nazwą – Międzynarodowa Rada Oświęcimska. Zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach²⁴, muzealiami są rzeczy ruchome i nieruchomości stanowiące własność muzeum i wpisane do inwentarza muzealiów,

---

18 Dz. U. z 2017 r. poz. 880, ze zm.

19 Międzynarodowa Rada Oświęcimska po raz czwarty <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosc/miedzynarodowa-rada-oswiecimska-po-raz-czwarty,274.html> (on-line: 05.02.2018).

20 Posiedzenie XVII: 15-16 czerwca 2009 r. <http://auschwitz.org/muzeum/miedzynarodowa-rada-posiedzenia-mro/posiedzenie-xvii-15-16-czerwca-2009-r-,17.html> (on-line: 05.02.2018).

21 E. Dreifuss-Kattan, *Art and Mourning: The role of creativity in healing trauma and loss*, 2016, p. 77.

22 This day in Jewish History – 1923: Czech Woman Who Drew Fello Auschwitz Inmates Is Born https://www.haaretz.com/jewish/.premium-1923-auschwitz-artist-is-born-1.5313700?=&ts=_1518457707360 (on-line: 05.02.2018).

23 Dz. U. z 1947 r. nr 52 poz. 265.

24 Dz. U. z 2017 poz. 972 – t.j.

a muzealia stanowią dobro narodowe.

Czasem przy rozważaniach dotyczących sprawy roszczeń Diny Gottliebovej przywołuje się Deklarację Terezińską z 30 czerwca 2009 roku, podpisaną również przez Polskę. W jej preambule wskazano, że nakazem jest poszanowanie osobistej godności ofiar Holokaustu, a w pkt 2 konieczność restytucji. Sytuacja Diny Gottliebovej była o tyle wyjątkowa, że obrazy nie zostały jej zagrabione – tworzyła je na zlecenie dr Mengele. Przy występowaniu o restytucję, podstawową kwestią jest ustalenie prawa własności. Wydaje się, że Dina Gottliebova mimo wszystko miała tego świadomość, ponieważ nie wystąpiła do sądu o rozstrzygnięcie tego sporu. Tak naprawdę, najczęściej powtarzaniem przez Dinę Gottliebovą, i jej spadkobierców, argumentem, jest to, że zachowanie Polski jest niehumanitarne. Jest to chyba zbyt słaby argument, aby traktować go jako podstawę zwrotu akwareli. Pojawia się również stanowisko, że należy uznać, że w każdej sytuacji, gdy osoba tworzyła dzieło pod przymusem wojennym, następnie zostało jej one odebrane, to doszło do grabieży, ze względu na stosowanie rozszerzonej wykładni tego pojęcia²⁵.

Inną sprawą dotyczącą wystąpienia z roszczeniami wobec Muzeum w Auschwitz była próba odzyskania przez spadkobierców Pierre'a Levy'ego jego walizki, którą przywiózł do Auschwitz. Mężczyzna zginął w Auschwitz. Jego walizka została wypożyczona w 2005 roku do Muzeum Pamięci Shoah w Paryżu. Po upływie terminu wypożyczenia, Muzeum odmówiło zwrotu ze względu na wystąpienie z roszczeniem o zwrot muzealia przez syna Leve'ego - Michela Levi-Leleu. Spór zakończył się w 2009 roku ugodą przed paryskim sądem. W wyniku ugody, Muzeum Auschwitz, pragnąc wyrazić najgłębsze zrozumienie dla emocji rodzin ofiar Shoah, postanowiło pozostawić na długi czas walizę w paryskim muzeum Shoah. Ze swej strony rodzina Pana Levi-Leleu odstąpiła od swoich dalszych roszczeń²⁶.

Dina Gottliebova co prawda również wskazywała, że chciałaby odzyskane akwarele przekazać do wybranego Muzeum Holokaustu w USA, ale tak naprawdę nie było żadnego instrumentu, który by to zagwarantował. Po śmierci Diny z roszczeniami zaczęli występować jej spadkobiercy²⁷. Bardzo ważne jest również to, że akwarele Diny Gottliebovej mają ogromną wartość dla środowiska romskiego. Przez wiele lat eksterminacja Romów była pomijanym tematem, nazywana jest nawet „zapomnianym Holokaustem”. Obrazy te stanowią dziś jeden z nielicznych dowodów pozostałych w Auschwitz.

Można też spotkać się ze stanowiskiem, że działanie Muzeum Auschwitz jest niezgodne z Kodeksem Etyki ICOM dla Muzeów²⁸. Zgodnie z art. 6.2 muzea powinny być przygotowane do podjęcia dialogu na temat zwrotu dóbr kultury do krajów lub społeczności ich pochodzenia. Należy go prowadzić w sposób bezstronny, kierując się zasadami nauki, uprawiania zawodu

25 M. Kadar, *Working memory: Woman and Work in World War II*, 2015, s. 136.

26 Ugoda w sprawie walizki z Auschwitz <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/ugoda-w-sprawie-walizki-z-auschwitz,883.html> (on-line: 06.02.2018).

27 Spadkobiercy Bloch-Bauerów, będących właścicielami 5 obrazów Gustawa Klimta, po odzyskaniu obrazów od Austrii sprzedali je prywatnym kolekcjonerom.

28 Kodeks Etyki ICOM dla muzeów http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/poland.pdf (on-line: 10.02.2018).

oraz humanitaryzmu, a także wchodzącymi w rachubę przepisami prawa lokalnego, krajowego i międzynarodowego, oddając pierwszeństwo działaniom na szczeblu rządowym lub politycznym. Lista zarzutów naruszeń przez Muzeum w Auschwitz tego kodeksu jest zdecydowanie dłuższa²⁹. Podnoszono również, że Muzeum mogłoby wykonać wysokiej jakości kopie i to je zamieszczać na wystawie, a oryginały zwrócić Dinie Gottliebovej. Podnoszono argument, że w Muzeum odbudowano choćby krematorium, zatem autentyczność nie odgrywa w nim tak dużej roli³⁰.

O sprawie portretów zrobiło się znowu głośno przez wystawę zorganizowaną w Muzeum Narodowym w Krakowie, „Twarzą w twarz. Sztuka w Auschwitz”³¹. Karin Babbitt uważała, że przedstawienie portretu autorstwa jej mamy na wystawie, narusza zawarte porozumienie dotyczące zakazu publicznego wystawiania tych prac, a co więcej zarabiania na nich poprzez umieszczenie reprodukcji w katalogu wystawy. Pracownicy Muzeum odrzucali ten zarzut, mówiąc, że obraz ten został tam umieszczony zgodnie z prawem do dozwolonego użytku. Dodatkowym argumentem przeciwko zarzutom córki Pani Babbitt jest fakt, że zwiedzenie wystawy było darmowe. Tym bardziej wystawa nie była nastawiona na komercyjny zysk, a jedynie na pokazanie jak najszerszemu gronu odbiorców unikatowego zbioru prac.

Kolejnymi krokami jakie chce podjąć rodzina Diny Gottliebovej, jest znalezienie prawnika zajmującego się prawem międzynarodowym, który podejmie się wystąpienia przed Międzynarodowym Trybunałem Sprawiedliwości w Hadze, walcząc o człowieczeństwo i zaprzestanie torturowania Żydów. Wydaje się, że stanowisko rodziny jest zbyt daleko idące. Najważniejszą kwestią w tej sprawie jest zachowanie pamięci o Holokauście i walka o niedopuszczenie do powtórzenia się podobnej katastrofy. Ważne jest również to, że Muzeum w Auschwitz jest konsekwentne w swoich czynach i nie godzi się na zwrócenie jakichkolwiek muzealiów. Co prawda, można postawić pytanie czy takie postępowanie jest słuszne. W Muzeum znajduje się około 3800 walizek. Zatem czy zwrot jednej z nich naruszałoby integralność zbiorów? Problemem wydaje się, zagrożenie, jakim jest możliwość traktowania zwróconych przedmiotów, jako rzeczy do sprzedania. Już teraz można znaleźć w Internecie aukcje oferujące pamiątki z obozów koncentracyjnych, wtedy mogłoby być ich jeszcze więcej.

Przykładem innego traktowania przedmiotów ofiar terroru hitlerowskiego jest działalność Międzynarodowej Służby Poszukiwań. Jej celem jest dokumentacja losów ofiar reżimu narodowosocjalistycznego oraz ocalałych osób³². W swoich zbiorach, organizacja posiada około 3200 przedmiotów, które zostały odebrane więźniom obozów. Międzynarodowa Służba Poszukiwań dąży do tego, aby jak najwięcej z nich, zostało zwróconych do właścicieli lub ich rodzin. Wśród pamiątek znajdują się portfele, dowody tożsamości, zdjęcia, listy, świadectwa,

---

29 J.A. Kreder, *The Holocaust, muzeum ethics and legalism*, 18 S. Cal. Rev. L. & Social Justice, Fall 2008.

30 *Ibidem*.

31 <http://mnk.pl/wystawy/twarza-w-twarz-sztuka-w-auschwitz>.

32 [https://www.its-arolsen.org/pl/\(on-line: 05.02.2018\)](https://www.its-arolsen.org/pl/(on-line: 05.02.2018)).

a także sporadycznie biżuteria, papierośnice, obrączki, zegarki oraz wieczne pióra³³. Wyjątkowość tych przedmiotów przejawia się w tym, że pomimo braku szczególnej wartości materialnej, zachowały się nazwiska ich właścicieli³⁴. Międzynarodowa Służba Poszukiwań upubliczniła listę nazwisk właścicieli przedmiotów już w 2011 roku, a w 2015 dołączyła do niej zdjęcia. Przedmioty, których właściciele nie są znani, zostały wypożyczone jako eksponaty muzeom i miejscom pamięci. W przypadku zgłoszenia się celem odzyskania przedmiotu należy przedstawić dowód osobisty, stopień pokrewieństwa z właścicielem rzeczy lub pełnomocnictwo. To odbiorca musi udowodnić, że jest uprawniony do otrzymania danego przedmiotu.

Takie funkcjonowanie Międzynarodowej Służby Poszukiwań rodzi refleksję czy nie można by przyjąć podobnego założenia w Muzeum w Auschwitz. Wtedy w Muzeum pozostałyby jedynie przedmioty, których właściciele lub ich spadkobiercy nie żyją. Ale należy tu znowu podkreślić ryzyko związane z możliwością sprzedawania tych pamiątek. Kwestią do rozważenia w tym przypadku jest również to czy przedmioty te nie oddziałują silniej właśnie w muzeach, gdzie zaświadczały o dokonanych zbrodniach. Dzięki wystawianiu takich muzealiów, świadectwo o śmierci ofiar wydaje się być bardziej wymowne.

Zgłaszanie roszczeń o zwrot artefaktów z Muzeum w Oświęcimiu spotkało się w Polsce z ogromnym sprzeciwem. Prof. Bartoszewski pisał listy do Diny Gottliebovej prosząc ją o odstąpienie od roszczeń. Bardzo mocne stanowisko wyraził Mike Urbaniak, polski dziennikarz, który stwierdził, że: „domaganie się przez spadkobierców zwrotu eksponatów, które kiedyś należały do nich lub ich bliskich jest brakiem poszanowania pamięci tych, których pochłonęły piece krematoriów. W tym przypadku świętsze od prawa własności jest prawo zachowania pamięci”³⁵. Pojawiały się również odmienne stanowiska. Robert Sołtyk w artykule z 12 sierpnia 1999 roku, napisał, że Polska powinna oddać akwarele, ponieważ „obrazy, które dla starszej osoby są najdroższym skarbem, jedyną pamiątką z czasów wojny, mogą i powinny do niej wrócić. Wolną Polskę powinno być stać na taki gest serca”³⁶.

4. Wnioski

W stanowisku z 19 sierpnia 1999 roku, Muzeum napisało, że „w pełni rozumie indywidualne racje lecz zostało powołane by służyć wszystkim – jako miejsce pamięci i jedyny w swoim rodzaju ośrodek badawczy – i dlatego w pełni szanując prawa osób, które wytworzyły część znajdujących się tu dokumentów stoi na stanowisku, że każdy uszczerbek w zbiorach pamięci

33 Najczęściej zadawane pytania odnośnie rzeczy osobistych byłych więźniów https://www.its-arolsen.org/fileadmin/user_upload/images/Archiv/content/PDF/PDF_Polnisch/FAQ_zu_Effekten_pln.pdf (on-line: 05.02.2018).

34 Zidentyfikowane dzięki znajdującym się przy przedmiotach numerom obozowym więźniów. Czasem pomocne były listy, faktury oraz zwolnienia lekarskie.

35 M. Urbaniak, *Rozgrabianie Auschwitz* <http://www.fzp.net.pl/opinie/rozgrabianie-auschwitz> (on-line: 12.02.2018).

36 R. Sołtyk, *Oddajmy akwarele*, Gazeta Wyborcza nr 187, wydanie z dnia 12/08/1999, str. 2.

będzie stanowił niepowetowaną szkodę³⁷. Kазus Diny Gottliebovej postawił Muzeum KL Auschwitz w trudnej sytuacji. Od decyzji jaka została podjęta w tym sporze, ze względu na jej precedensowy charakter, zależało jak w przyszłości będzie postępować Muzeum w podobnych okolicznościach, gdy były więzień lub jego rodzina, wystąpi o zwrot eksponatu.

Pojawiające się spory powodują konieczność odpowiedzi na pytanie co jest ważniejsze – prawo własności, indywidualne poczucie sprawiedliwości czy dbanie o pamięć. Nie da się niestety stworzyć jednego modelu, który pozwoliłby na rozstrzygnięcie takich spraw. Każda z nich jest indywidualna, niesie ze sobą багаż emocji, traumy i cierpienia. Najważniejsze jest, aby przy każdym sporze Muzeum starało się w jak największym stopniu zwracać uwagę na drugą stronę. Muzeum musi również zachować stałe stanowisko wobec zgłaszanych roszczeń – niewytłumaczalne byłoby zwracanie jedynie części eksponatów.

Muzeum w Auschwitz uważa, że wpis na Listę UNESCO stanowi potwierdzenie, że odnalezione dokumenty i przedmioty na terenie obozu, powinny w nim pozostać do końca. Obóz w Auschwitz, będący jedynym tego typu obiektem na Liście, odgrywa ważną rolę na świecie – strażnika pamięci o Holokauście.

---

37 Stanowisko Muzeum w sprawie portretów autorstwa Diny Gottliebovej (brak on-line).

Bibliografia

Akty prawne

- Congressional Record, V. 145, Pt. 14, August 4, 1999 to August 5, 1999, Westlaw.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1944 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych - Dz. U. z 2017 r. poz. 880, ze zm.
- Ustawa z dnia 2 lipca 1947 roku o upamiętnieniu męczeństwa Narodu Polskiego i innych Narodów w Oświęcimiu Dz. U. z 1947 r. nr 52 poz. 265.
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach Dz. U. z 2017 poz. 972 – t.j.

Publikacje

- Dreifuss-Kattan E., *Art and Mourning: The role of creativity in healing trauma and loss*, 2016.
- Kadar M., *Working memory: Woman and Work in World War II*, 2015.
- Kreder J.A., *The Holocaust, muzeum ethics and legalism*, 18 S. Cal. Rev. L. & Social Justice, Fall 2008.
- Madejczyk C., *Inter armae non silent Musaea. Wojna i kultura 1939-1945*, Warszawa 1982.
- Ostalowska L., *Farby wodne*, Wołowiec 2011.
- Sołtyk R., *Oddajmy akwarele*, Gazeta Wyborcza nr 187, wydanie z dnia 12/08/1999,
- Vöklein U., *Josef Mengele – doktor z Auschwitz*, Warszawa 2011.

Źródła internetowe

- Story 39 of 70 Stories of Auschwitz: Dina Gottliebova <https://www.youtube.com/watch?v=7M3Ea6fTM6A> (on-line: 15.01.2018).
- She was forced to paint in Auschwitz. Now her family wants the art. Back <https://www.jweekly.com/2017/08/15/auschwitz-forced-paint-now-family-wants-art-returned/> (on-line: 02.02.2018).
- Dina Gottliebova Babbitt dies at 86; Auschwitz survivor fought to regain portraits she painted there <http://www.latimes.com/nation/la-me-dina-babbitt1-2009aug01-story.html> (on-line: 02.02.2018).
- Wizyta Diny Gottliebovej <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/wizyta-diny-gottliebovej,212.html> (on-line: 03.02.2018).
- Urbaniak M., Rozgrabianie Auschwitz <http://www.fzp.net.pl/opinie/rozgrabianie-auschwitz> (on-line: 12.02.2018).
- Najczęściej zadawane pytania odnośnie rzeczy osobistych byłych więźniów https://www.its-arolsen.org/fileadmin/user_upload/images/Archiv/content/PDF/PDF_Polnisch/FAQ_zu_Effekten_pln.pdf (on-line: 05.02.2018).
- <https://www.its-arolsen.org/pl/> (on-line: 05.02.2018).

- Kodeks Etyki ICOM dla muzeów http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/Codes/poland.pdf (on-line: 10.02.2018).
- Uгода w sprawie walizki z Auschwitz <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/ugoda-w-sprawie-walizki-z-auschwitz,883.html> (on-line: 06.02.2018).
- Międzynarodowa Rada Oświecimska po raz czwarty <http://auschwitz.org/muzeum/aktualnosci/miedzynarodowa-rada-oswiecimska-po-raz-czwarty,274.html> (on-line: 05.02.2018).
- Posiedzenie XVII: 15-16 czerwca 2009 r. <http://auschwitz.org/muzeum/miedzynarodowa-rada/posiedzenia-mro/posiedzenie-xvii-15-16-czerwca-2009-r-,17.html> (on-line: 05.02.2018).
- This day in Jewish History – 1923: Czech Woman Who Drew Fello Auschwitz Inmates Is Born https://www.haaretz.com/jewish/.premium-1923-auschwitz-artist-is-born-1.5313700?=&ts=_1518457707360 (on-line: 05.02.2018).